

Socialinio darbo klientų tyrimai

Šeimose ir globos įstaigose gyvenančių paauglių vertybių ypatumai ir raiška jų elgesiu

Vitalija LEPEŠKIENĖ

Vilniaus universitetas

Universiteto g. 9/1, LT-01313 Vilnius

Tel. 266 7610, el. paštas: v.lepeskiene@gmail.com

Jolanta ZENKEVIČ

Vilniaus universitetas

Universiteto g. 9/1, LT-01313 Vilnius

El. paštas: jolanta.zenkevic@fsf.vu.lt

Santrauka. Mokslinėje literatūroje pastaraisiais metais plačiai diskutuojama, kaip paaugliai įsisavina vertybes, šioje srityje atliekama nemažai tyrimų. Tačiau dauguma tyrimų apsiriboja paauglių vertybių hierarchijos išaiškinimu, neatsižvelgiant į jaunų žmonių gyvenimo patirtį. Šiame straipsnyje aiškinamasi, kokiais ypatumais pasižymi šeimose ir globos įstaigose augančių paauglių vertybės. Tyrimo tikslas – išsiaiškinti ir palyginti šių dviejų paauglių grupių vertybes ir jų raišką elgesiu.

Buvo ištirti 103 paaugliai (53 vaikinai ir 50 merginų, 60 respondentų gyveno šeimose, 41 – globos namuose). Tyrimo anketa susidėjo iš dviejų dalių. Pirmojoje respondentams buvo pateikiamas 18 vertybių sąrašas ir prašoma įvertinti šių vertybių svarbą 6 balų skalėje. Antrosios anketos dalies tikslas – išaiškinti, kiek tikėtinas atitinkamų vertybių pasireiškimas paauglių elgesyje. Respondentai turėjo 6 balų skalėje įvertinti, kiek pateiktomis situacijomis tikėtinas atitinkamas vertybes išreiškiantis jų elgesys.

Tyrimas parodė, kad paaugliams svarbiausios vertybės – sveikata, šeima, tikra draugystė ir meilė, o religija, socialinis pripažinimas ir grožis vertinami žemiausiai. Menkiausiai integruotos vertybės – tikra draugystė, sąžiningumas ir sveikata, nes paaugliai nelinekė jomis grįsti savo elgesio. Šeima, tolerancija, atsakomybė, drąsa, materialinė gerovė ir socialinis pripažinimas kaip vertybės stipriai reiškėsi paauglių elgesyje.

Šeimose ir globos įstaigose gyvenančių paauglių rezultatų palyginimas atskleidė šių grupių skirtumus: šeimose gyvenantys jauni žmonės savo elgesiu dažniau reiškia šias vertybes: išsilavinimas, atsakomybė, jautrumas, materialinė gerovė ir religija; gyvenantys globos namuose paaugliai dažniau grindžia savo elgesį šiomis vertybėmis: sąžiningumas, aktyvumas ir socialinis pripažinimas. Tikra draugystė, šeima ir meilė vienodai intensyviai reiškiasi abiejų grupių paauglių elgesiu. Šeimose augančių merginų elgesyje dažniau reiškiasi jautrumas, kūrybiškumas ir aktyvumas nei globos namuose gyvenančių bendraamžių. Šeimose gyvenantys vaikinai dažniau nei gyvenantys globos namuose grindžia elgesį religija, o pastarieji dažniau elgesiu reiškia tikrą meilę, aktyvumą ir socialinio pripažinimo siekimą.

Pagrindiniai žodžiai: paauglių vertybės, vertybėmis grįstas elgesys, globos namai.

Įvadas

Pastaraisiais metais dažnai kalbama ir rašoma apie vertybių krizę, ypač jaunų žmonių atitolimą nuo tradicinių vertybių. Paauglių vertybėms tirti skirta nemažai ir lietuvių, ir kitų šalių mokslininkų darbų. Paprastai tokie tyrimai remiasi respondentams pateikiamų vertybių rangavimu, tuo remiantis sprendžiama, kas svarbu jauniems žmonėms, kam jie teikia pirmenybę. Mažiau tirta jaunų žmonių vertybių ir tos aplinkos, kurioje jie auga, sąsaja. Lietuvai šis klausimas ypač aktualus, nes mūsų šalyje labai daug vaikų auga ne šeimose, o globos institucijose. Akivaizdu, kad šeimose ir globos namuose gyvenančių vaikų socializacijos, taigi ir vertybių integravimo procesai dramatiškai skiriasi. Šie jauni žmonės sunkiau prisitaiko visuomenėje, rečiau susikuria juos tenkinantį šeiminių ir profesinių gyvenimą. Kitas, mūsų manymu, svarbus ir mažai tirtas vertybių aspektas – integruotų ir deklaruojamų vertybių raiška elgesiu. Šiuo straipsniu siekiama išsiaiškinti, kaip skiriasi šeimose ir globos įstaigose augančių paauglių vertybių turinys ir kaip abiejų grupių respondentų vertybės reiškiasi jų elgesiu.

1. Vertybių raida šeimos kontekste

Bendro socialiniuose moksluose vartojamo vertybių apibrėžimo nėra, tačiau įvairių autorių pateikiamiems apibrėžimams bendra tai, kad vertybės laikomos santykinai pastovios, plačiai pasireiškiančios tendencijos teikti pirmenybę tam tikriems laisvai pasirenkamiems objektams, tikslams, elgesio būdams. Vertybės randasi ir plėtojasi vykstant asmenybės raidai ir socializacijai.

Paauglystė – intensyviausias vertybių įsisąmoninimo ir integracijos tarpsnis žmogaus gyvenime. Pasak R. Žukauskienės (1996), paauglio tapatumo, taigi ir vertybių, raidai turi poveikį šie veiksniai: visuomenė, pateikdama „išbandytas“, universalias vertybes arba socialines struktūras ar papročius, palengvinančius pereinamąjį laikotarpį; bendraamžiai, tenkindami sustiprėjusį paauglio norą būti pripažintam, priklausyti grupei, tenkindami pasitikėjimo, emocinio artumo jausmą, paveikdami visą paauglio vertybinę sistemą bei socializaciją; šeima, teikdama tam tikrus elgesio modelius, socialinius vaidmenis, formuodama paauglio vertybes. Įsibėgėjus XXI amžiui, prie šių veiksnių, matyt, galima pridurti žiniasklaidą ir virtualioje erdvėje vykstančius procesus. Šeima tarp šių veiksnių užima ypatingą vietą, nes jos poveikis prasideda anksčiausiai ir turi didesnę emocinę krūvį nei kiti veiksniai. Antra vertus, šeima – uždaresnė, intymesnė terpė, kurioje (bent potencialiai) labiau atsižvelgiama į augančio žmogaus individualumą, specifinius poreikius, asmenybės ypatumus. Tačiau šeimos poveikis paauglių vertybėms – sudėtingas ir nevienodas. Tai įdomiai iliustruoja Italijos mokslininkų grupės (Barni ir kt., 2011) tyrimas. Jo metu tėvai atsakė į klausimą, kokias vertybes norėtų perduoti vaikams, o paaugliai – kokias vertybes, jų manymu, tėvai nori jiems perduoti ir kokios jiems patiems priimtinos. Pasirodo, požiūris į tokias vertybes, kaip antai galia, pasiekimai (vertinama žemai), geranoriškumas, savarankiškumas (vertinama aukštai) tėvų ir vaikų grupių skyrėsi nedaug, o paaugliai, teisingai suprasdami, kad tėvai jiems nori perduoti tradicines vertybes, patys siekia kaitos, atvirumo naujam patyrimui ir stimuliacijos. Taigi tėvų perduodamos vertybės neperimamos tiesiogiai, jos veikia perleidžiamos per kartai būdingą interesų ir poreikių prizmę.

Apie šeimos reikšmę ugdant vaikų vertybes įdomiu aspektu rašė Izraelio mokslininkai Knafo ir Schwartz (2004). Jų tyrimas atskleidė paauglių tapatumo formavimosi, tėvų ir vaikų santykių bei procesų, lemiančių vaikų ir tėvų vertybių kongruentiškumą, sąsajas: kuo geresni tėvų ir vaikų

santykiai, tuo tolygesnis vaikų tapatumo formavimasis ir jų vertybės panašesnės į tėvų. L. Šalačiūnė (2010) teigimu, formuojant paauglių vertybes prisideda aplinka ir joje funkcionuojantys subjektai, kaip antai: šeima, mokykla, bendraamžiai, žiniasklaida. Visi aplinkos subjektai vaidina skirtingą vaidmenį paauglio gyvenime, todėl gali perduoti jam skirtingus, o kartais net prieštaruotinus realybės vertinimo būdus bei diegti skirtingas vertybes. Svarbu, kad šeimose vaikai turėtų atsvarą sudėtingai ir kartais neigiamai platesnės aplinkos įtakai. Globos įstaigose augantiems vaikams sunkiau tikėtis artimiausios aplinkos palaikymo asimiliuojant patirtį, tame tarpe – susijusią su vertybėmis.

Šiame kontekste svarbi vertybių integravimo, arba internalizavimo, sąvoka, kuri reiškia „vertybių įvidinimą, jų tapimą asmens savastimi“ (Paleckytė, 2000, p. 81). Vertybių internalizavimas susijęs su trimis komponentais – kognityviu, emociniu – vertinančiu ir bihevioristiniu (elgesio). Vertybių internalizavimas pirmiausia prasideda nuo intelektualinio jų supratimo ir priėmimo, vėliau formuojasi teigiamas emocinis santykis pasirinktų vertybių atžvilgiu, o galiausiai asmuo priima savarankiškus sprendimus ir veiksmus, kurie turėtų padėti realizuoti pasirinktas vertybes, t. y. integruoja vertybes į savo elgesį, į savo veiksmus (Lepeškieienė, 1997; Paleckytė, 2000). Taigi internalizuota vertybė yra ta, kuri determinuoja asmens elgesį, tampa vidine paskata, motyvu veikti. P. Oleš (2002) teigia, kad vertybės atsiranda iš įsitikinimų. Perėjimas nuo vertybių iki operatyvaus veikimo vyksta per normas, pozicijas ir elgesį. Vertybės determinuoja nuostatas, kuriomis pasireiškia sąlygiškai pastovios vertinimo tendencijos, t. y. teigiamos ar neigiamos asmens reakcijos į bet koki objektą: daiktą, reiškinį, idėją, kitą asmenį ar socialinę grupę. Galiausiai elgesys, kaip tam tikras atsakas į išorės pasaulio dirgiklius, yra tiesioginis nuostatų atspindys asmens veiksmais, o platesniu kontekstu elgesys yra įsitikinimų, vertybių ir normų rezultatas. Taigi vertybės vienaip ar kitaip veikia asmens elgesį. Vienos ar kitos vertybės gali būti deklaruojamos kaip teisingos, socialiai priimtinos, tinkamos, svarbios arba, atvirkščiai, – suprantamos kaip klaidingos, netinkamos, nesvarbios, tačiau visada jos pasireiškia žmogaus elgesiu. Kroatijos mokslininkų Franc ir kt. (2002) tyrimas atskleidė dominuojančio paauglių elgesio ir jų vertybių sąsają: orientuoti į saviraišką paaugliai dažniau elgiasi socialiai atsakingai, o teikiantys pirmenybę hedonistinėms vertybėms paaugliai dažniau linkę elgtis rizikingai (piktnaudžiauti toksinėmis medžiagomis).

2. Paauglių vertybės ir jų tyrimas

Mokslinėje literatūroje aptinkama teiginių, kad šiandienos jaunimo moralinės, aukštesniosios vertybės praranda savo aktualumą ir svarbą, o tai neigiamai atsiliepia jaunų žmonių tapatumo formavimuisi, užmezgamiems socialiniams santykiams, formuojamam gyvenimo stiliui. Esminiu vertybių vietoje suveši materialinės, merkantilinės vertybės (Ivanauskienė, 2002; Martišauskienė, 2004). Vyksta jaunų žmonių persiorientavimas iš kolektyvių į individualias vertybes. Anot M. Barkauskaitės ir A. Guobos (2003), toks jaunų žmonių tradicinių vertybių nepaisymas nulėmė nesugebėjimo kritiškai atsirinkti to, kas iš tiesų yra vertinga, o tai savo ruožtu lemia jaunų žmonių vertybių ugdymo svarbą. Dėl šiandienos jaunimo patiriamos vertybinės krizės kritikuojami ir kaltinami švietimo procesai. E. Martišauskienė (2004) teigia, kad ugdymo procesas turėtų būti grindžiamas ne tik intelektualiniu, bet ir doroviniu, moraliniu mokinių vystymusi. Anot V. Ivanauskienės (2002) ir E. Martišauskienės (2004), nūdienos pasaulyje pastebimas vertybių kismas yra visuomenės socialinių permąnų padarinys, todėl, nagrinėjant paauglių vertybinius

pokyčius, kurie savo ruožtu skatina paauglių elgesio pokyčius, reikėtų atsižvelgti į socialinį, ekonominį, politinį, religinį, dorovinį sociumo kontekstą.

Paauglių vertybės ir jų raiška elgesiu atsiduria visuomenės ir mokslininkų dėmesio centre, nes jauni žmonės tradiciškai yra vertinami kaip socialinių pokyčių skatinamoji jėga, todėl jų siekių, norų, vertybinių prioritetų analizė gali padėti prognozuojant būsimus visuomenės pokyčius (Martišauskienė, 2004). Susidomėjimas paauglių vertybėmis susijęs su tuo, kad būtent paauglystės tarpsnis svarbus žmogui formuojantis ir kuriantis savo vertybinę sistemą (Michałkowska, 2011). Nors, anot V. Ivanauskienės (2002), žmogaus vertybės „formuojasi iki paauglystės ontogeninio etapo, kuomet atsiranda savojo „Aš“ suvokimas tarpasmeninių santykių sistemoje“ (Ivanauskienė, 2002, p. 25), būtent paauglystės laikotarpiu pradeda ryškėti žmogaus doroviniai, moraliniai, politiniai, estetiški, profesiniai idealai ir prioritetai, iškeliamas gyvenimo prasmės, gyvenimo tikslo, identiteto paieškos klausimas, formuojasi asmens savimonė, tampa reikšmingi tarpasmeniniai santykiai. Paauglystės laikotarpis apibūdinamas kaip pats kūrybingiausias asmens gyvenimo periodas, nes jaunas besiformuojantis žmogus privalo nuspręsti, kas jam yra svarbu, o kas – ne (Michałkowska, 2011).

Daugelis per du pastaruosius dešimtmečius Lietuvoje ir kitur atliktų paauglių vertybių tyrimų skirti išsiaiškinti, kokioms vertybėms paaugliai teikia pirmenybę. Guldynowicz (2004) tyrimo rezultatai parodė, kad paaugliai labiausiai vertino emocines vertybes, asmeninius, artimus santykius su draugais, bendrą veiklą ir išgyvenimus, galimybę užmegzti tikrą draugystę, galimybę pasitikėti, būti remiamais bendraamžių sunkiomis akimirkomis, galimybę priklausyti socialinei grupei. Kalbant apie asmenines savybes, jauni žmonės labiausiai vertino tas savybes, kurios palengvina tarpasmeninį funkcionavimą: gebėjimą lengvai užmegzti kontaktą su kitais asmenimis, pagalbos suteikimą, mandagumą, geranoriškumą, sąžiningumą. Paaugliai išreiškė supratimą, kad valdžia gali tapti savirealizacijos, pasididžiavimo pagrindu ir tam tikru būdu siekti bendros gerovės. Išsilavinimo atžvilgiu jaunimas užėmė vidurio poziciją – tarp visiškos ambivalencijos ir jo reikšmės pripažinimo. Paaugliai žemai vertino šeimos, pilietines ir materialines vertybes (Guldynowicz, 2004). J. Domalewski (2013), atlikęs Lenkijos XI klasių mokinių vertybių tyrimą, išsiaiškino, kad dauguma paauglių labiausiai vertina šeimą, draugus ir gerą išsilavinimą. Labiausiai vertinamos moralinės vertybės – pagarba, sąžiningumas, teisingumas, atsakomybė ir meilė, tai, kas sudaro tarpasmeninių santykių pagrindą.

Nemažai šios srities tyrimų atlikta Lietuvoje. V. Ivanauskienė (2002) nustatė, kad vaikinai labiau nei merginos vertina hedonistines, galios, vadovavimo, aktyvumo vertybes, o merginoms svarbiausios yra prierašumo ir solidarumo, estetiškos ir krikščioniškosios vertybės, taip pat „fundamentalią“, „redukuotą“ dorovę ir išmintis. Šie rezultatai iš dalies sutampa su Barni ir kt. (Barni, 2011) Italijoje atlikto tyrimo rezultatais, kuriais remiantis, mergaitės labiau linkusios perimti iš tėvų tradicines vertybes nei berniukai. Paaugliai, ieškodami savo identiteto, kurdami savąjį „Aš“, labiausiai vertina nepriklausomybę, laisvę, pasitikėjimą, prierašumą, solidarumą, dorovės ir gyvenimo prasmės vertybes. Paaugliams, gyvenantiems šeimoje, vertinga šeimos gerovė, kurią jie prilygina sveikatos svarbai. V. Ivanauskienė (2002) taip pat nurodo, kad svarbią įtaką paauglių vertybių formavimuisi gali turėti ne tik lytis, bet ir motinos išsilavinimas ir šeimos materialinė padėtis.

M. Barkauskaitės ir A. Guobos (2003) tyrimo rezultatai panašūs kaip ir V. Ivanauskienės (2002) tyrimo. Autoriai teigia, kad materialinės vertybės vis reikšmingesnės paauglių gyvenime. Paauglių tarpe vis labiau pripažįstami turtingesni, apsukresni, drąsesni ir įžulesni jaunuoliai. Atitinkamai matoma mažėjanti dvasinių, moralinių vertybių svarba. Vis dėlto gerus tarpusavio santy-

kius, bendravimą, asmens vertingumą, geranoriškumą paaugliai pripažįsta nekintančiomis vertybėmis. Autoriai teigia, kad „paauglių santykiai yra orientuoti į hedonistines vertybes: menkus idealus, gyvenimą šia diena, kilnesnių idealų, siekių neturėjimą“ (Barkauskaitė, Guoba, 2003, p. 79). Mažiau svarbios yra estetiškos, socialinės ir teorinės vertybinės orientacijos, o mažiausiai – religinės ir politinės. Autoriai, lygindami vertybines orientacijas lyties atžvilgiu, pastebėjo tam tikrą dėsnį: teorinė ir politinė vertybinės orientacijos dominuoja tarp berniukų, o socialinė, estetišką, religinę – tarp mergaičių.

Kiek kitokių rezultatų parodė V. Aramavičiūtės (2010) atliktas tyrimas, kuriame, remiantis M. Rokeach'o vertybių klasifikacija, buvo lyginami 1998 m ir 2009 m. duomenys. Tyrimas atskleidė, kad 1998 m. paauglių esminių vertybių hierarchijos viršūnėje buvo tokios vertybės, kaip antai: brandi meilė, vidinė darna, išmintingumas, tikra draugystė, laiminga šeima. Mažesnę reikšmę paaugliai teikė grožiui, lygybei, nacionaliniam saugumui, kūrybai ir socialiniam pripažinimui. Palyginusi šiuos duomenis su 2009 m. atlikto tyrimo rezultatais, autorė ryškesnių pasikeitimų neįžvelgė, tačiau pabrėžė, kad, 2009 m. tyrimo duomenimis, pastebimas nedidelis laisvės, išmintingumo, lygybės, nacionalinio saugumo reikšmės didėjimas bei tikros draugystės ir vidinės darnos pripažinimo silpnėjimas. Kalbant apie instrumentines vertybes, 1998 m. svarbiausiomis vertybėmis jaunuoliai laikė atsakingumą, altruizmą, intelektualumą, išprusimą, jautrumą, garbingumą, taip pat atlaidumą, drąsą ir nepriklausomumą. Mažiausiai svarbiomis vertybėmis tapo klusnumas, išdidumas, vaizduotė ir mandagumas. Palyginti su 2009 m. duomenimis, paauglių tarpe pastebimas jautrumo, drąsos, nepriklausomumo svarbos mažėjimas, tačiau padidėjo mandagumo, kilnumo, vaizduotės kaip kūrybiškos veiklos elemento pripažinimas. Padaugėjo mokinių, teigiamai vertinančių pažiūrų platumą, klusnumą, savikontrolę. V. Aramavičiūtės (2010) tyrimas parodė, kad mergaitėms svarbios tokios vertybės: tikra draugystė, vidinė darna, jautrumas, pažiūrų platumas, džiugesys, drąsa. O berniukams svarbesnis yra pajėgumas, malonumas, išdidumas, gebėjimas išverti sunkią situaciją.

E. Martišauskienės (2011) tyrimas parodė, kad kinta paauglių požiūris į dvasines vertybes. Autorė nurodo, kad paaugliai labiausiai vertina vertybes, susijusias su tarpasmeniniais santykiais: orumą, sąžiningumą, jautrumą. Tačiau tokių vertybių, kaip antai: altruizmas, atsakingumas, grožėjimasis, intelektualumas, tikėjimas, interesų derinimas, kūrybiškumas svarba mažėja.

Remiantis atliktais vertybių tyrimais, galima teigti, kad paauglių požiūris į tradicines, dvasines vertybes keičiasi. Nepaisant to, kad svarbiausios vertybės jaunuoliams dorovinės, grindžiančios tarpasmeninius santykius, tačiau greta jų vis svarbesnės tampa hedonistinės vertybės. Svarbiausia formuojant paauglių vertybes yra šeima, tačiau neabejotinai paauglių vertybėms turi poveikį ir visuomenėje vykstantys procesai, vis didėjanti žiniasklaidos įtaka.

3. Tyrimo metodika

3.1. Tyrimo tikslas

Atskleisti paauglių (IX–XI klasių mokinių) vertybes ir jų raišką elgesiu, taip pat palyginti šeimoje ir globos namuose augančių paauglių vertybių raišką jų elgesiu.

3.2. Tyrimo atranka ir tiriamieji

Tyrimo generalinę aibę sudarė paaugliai, augantys šeimoje ir vaikų globos namuose. Tyrimas atliktas Vilniaus miesto savivaldybei priklausančiose vaikų globos įstaigose. Respondentams atrinkti naudota netikimybinė tikslinė atranka. Formuojant tyrimo atrankinę visumą, vadovautasi

tokiais kriterijais: paaugliai, augantys šeimoje arba vaikų globos namuose, klasė, kurioje mokosi tiriamieji (IX–XI klasių mokiniai), pažangumo lygis (eliminuoti respondentai, kurių pažangumo mokykloje lygis labai skyrėsi nuo visų paauglių pažangumo vidurkio, t. y. palikti tik tie, kurių pažangumas nedaug skiriasi nuo 7,5 balo).

3.3.3. Tyrimo metodas

Šiam tyrimui buvo pasirinktas kiekybinis tyrimo metodas – anketinė apklausa. Tyrimo anketą sudaro dvi dalys. Pirmojoje dalyje pateikiamas vertybių sąrašas (iš viso 18 vertybių), sudarytas remiantis M. Rokeach'o išskirtomis vertybėmis. Sudarant sąrašą remtasi ir kitų mokslininkų darbuose išskiriamomis, dominuojančiomis šiuolaikinių paauglių vertybėmis. Dažniausiai kitų mokslininkų darbuose aptinkamos šios vertybės: *sėkmingas šeimos gyvenimas, draugai, kognityvūs gebėjimai, grožis, meilė, pagarba, tikėjimas, ištikimybė, atsakomybė, sąžiningumas, solidarumas, drąsa, optimizmas, pinigai, turtas (materialinės gėrybės), harmoningas, ramus gyvenimas (arba kupinas linksmybių gyvenimas), socialinis statusas, civilinė atsakomybė, tauta, laisvė* (Martišauskienė, 2002; Domalewski, 2013; Drzeżdżon, 2010; Ivanauskienė, 2002; Aramavičiūtė, 2010). Pirmojoje tyrimo anketos dalyje respondentų buvo prašoma šešiabale skale įvertinti, kiek jiems svarbi kiekviena pateikta vertybė. Norint išsiaiškinti, kaip paauglių vertybės reiškiasi jų elgesiu, antrojoje tyrimo anketos dalyje pateikiama situacijų ir teiginių, atspindinčių pirmojoje dalyje ranguotų vertybių tikėtiną raišką elgesiu. Tiriamųjų buvo prašoma šešiabale skale įvertinti, kiek tikėtinas jų elgesys pateiktoje situacijoje ir kiek jiems būdingas teiginiu išreikštas elgesys (1 – jei elgesys labai tikėtinas, 6 – visiškai netikėtinas). Pavyzdžiui, vertybės „socialinis pripažinimas“ raiškai elgesiu įvertinti siūloma tokia situacija ir teiginiai: *Klasėje renkamas naujas klasės seniūnas, tad aš nutariu išsikelti savo kandidatūrą per rinkimus. Man nemalonu būti dėmesio centre, mieliau lieku šešėlyje. Aš siekiu įsitvirtinti tarp bendraamžių, siekiu lyderio pozicijos.*

Duomenų tvarkymas. Tyrimo metu surinkta 115 anketų, iš kurių 12 buvo atmesta (ne iki galo užpildytos arba dėl didelio respondento pažangumo vidurkio skirtumo, palyginti su bendru tiriamųjų pažangumo vidurkiu). Taigi buvo analizuojami 103 anketų rezultatai. Surinktiems duomenims apdoroti pasitelkta SPSS 21 versija, duomenims lyginti naudoti Mann-Whitney, Kruskal-Wallis, Anovos ir Bonferroni kriterijai bei Spearman'o koreliacija.

4. Respondentų demografinė charakteristika

Iš apklausoje dalyvavusių respondentų 53 (51,5 proc.) buvo vaikinai ir 50 (48,5 proc.) merginų. 62 (60,2 proc.) respondentai gyvena šeimose, 41 (39,8 proc.) – vaikų globos namuose. 33 (33 proc.) apklaustųjų mokosi IX klasėje, 36 (35 proc.) – X klasėje, o 34 (32 proc.) – XI klasėje. Tyrimo dalyvavo respondentai iš Vilniaus Antakalnio vaikų socialinės globos namų (12 respondentų), Vilniaus vaikų socialinės globos namų „Gilė“ (5 respondentai), Vilniaus Žolyno vaikų socialinės globos namų (6 respondentai), Vaikų globos namų jaunimo namų „Vilniaus SOS Vaikų kaimas“ (6 respondentai), Vilniaus vaikų laikinosios globos namų „Atsigręžk į vaikus“ (6 respondentai), Vilniaus Visų Šventųjų parapijos vaikų laikinosios globos namų (6 respondentai) bei Vilniaus Adomo Mickevičiaus gimnazijos (62 respondentai).

5. Tyrimo rezultatai

5.1. Paauglių vertybių prioritetai

Pirmiausia buvo skaičiuojama, kaip pateiktas vertybes rangavo abiejų grupių respondentai kartu.

Vertybių palyginimas pagal svarbą atskleidė, kad aukščiausiai paaugliai įvertino *sveikatą, šeimą, tikrą draugystę, tikrą meilę, atsakingumą, sąžiningumą, laisvę*. Šiuo aspektu mūsų tyrimo rezultatai sutampa su V. Ivanauskienės (2002) atlikto tyrimo rezultatais, kai tirtų paauglių vertybių hierarchijos viršūnėje atsidūrė *sveikata, šeimos gerovė*, taip pat *laisvė, nepriklausomybė* bei *pasitikėjimas*. Prioriteto teikimas *šeimai, tikrai draugystei* ar *tikrai meilei* rodo paauglių emocinio saugumo ir visuomeninio pripažinimo, priklausymo poreikį, būtent šios vertybės yra socialinio funkcionavimo pagrindas. *Atsakingumo, sąžiningumo* aukštas vertinimas patvirtina paauglio poreikį būti traktuojamam rimtai, pagarbiai, tinkamai. Kita vertus, *atsakingumas* ir *sąžiningumas* – tvirtos šeimos sistemos, tikros draugystės ir tikros meilės pagrindas. *Laisvės* vertybė gali būti interpretuojama savęs įtvirtinimo, saviraiškos poreikio, noro rasti savo identitetą kontekste. Aukštas *laisvės* pripažinimas taip pat rodo, kad jaunas žmogus nori turėti galimybę apsispręsti ir tikisi, kad suaugusieji priims jo sprendimą.

Mažiausiai svarbios vertybės paaugliams *kūrybiškumas, religingumas, socialinis pripažinimas* ir *jautrumas grožiui*. Panašius tyrimo rezultatus aprašo V. Aramavičiūtė (2010), kuri nurodė, kad tarp mažiausiai pripažįstamų paauglių vertybių atsidūrė *grožis, lygybė, nacionalinis saugumas, kūryba* ir *socialinis pripažinimas*.

Visi šio tyrimo paauglių vertybių vertinimai pagal svarbą pateikiami 1 lentelėje.

1 lentelė. Vertybių pasiskirstymas pagal jų svarbą paaugliams (vidurkiai, N=103)

Vertybės	Vertybių svarbos pripažinimas
Sveikata	1,47
Šeima	1,51
Tikra draugystė	1,57
Tikra meilė	1,85
Atsakingumas	1,88
Sąžiningumas	1,93
Laisvė	1,93
Išmintingumas	2,07
Išsilavinimas	2,08
Tolerancija	2,13
Aktyvumas	2,19
Drąsa	2,29
Materialinės gėrybės	2,34
Jautrumas	2,37
Kūrybiškumas	2,52
Religingumas	2,53
Socialinis pripažinimas	2,76
Jautrumas grožiui	2,90

Pastaba: duomenys pateikti mažėjančios svarbos tvarka; 1 – vertybė labai svarbi, 6 – visiškai nesvarbi.

Lyginant skirtingoje aplinkoje augančių paauglių vertybių rangavimą, nustatyta, kad tokios vertybės: *išmintingumas, laisvė, tolerancija, drąsa, sąžiningumas, atsakingumas, jautrumas, kūrybiškumas, materialinės gėrybės, aktyvumas ir jautrumas grožiui* panašiai vertinamos abiejų respondentų grupių. Tačiau statistiškai reikšmingai skiriasi *tikros draugystės, šeimos, tikros meilės, išsilavinimo, sveikatos, religingumo ir socialinio pripažinimo* svarbos įvertinimai. Visas išvardytas vertybes šeimoje gyvenantys paaugliai įvertino palankiau nei paaugliai, gyvenantys vaikų globos namuose. Galima manyti, kad tokius abiejų grupių vertybių įvertinimo skirtumus lemia paauglio gyvenamoji aplinka. Tikėtina, kad šeimoje gyvenantiems paaugliams šeimos kaip pirminio asmenybės formavimo šaltinio, kaip svarbiausios aplinkos, kurioje bręsta asmenybė, modelis daro įtaką tarpasmeninių santykių, jų užmezgimo ir palaikymo ypatumams. Vaikų namų globotiniai, neturėdami pirminio socialinių santykių modelio, gali patirti sunkumų užmegzdami ar palaikydami draugystės ar meilės santykius. Šiuo aspektu mūsų tyrimo rezultatai sutampa su K. Samašonok ir V. Gudonio (2007) tyrimo išvadomis. Jie teigia, kad „vaikams ir paaugliams, gyvenantiems globos namuose, dažniau būdingas santykių su bendraamžiais vengimas, negebėjimas pasipriešinti aplinkos įtakai, (...) žemas pažintinis aktyvumas, socialinis nebrandumas“ (Samašonok, Gudonis, 2007, p. 56). R. Radeliūnaitė ir R. Paigožina (2009) taip pat nurodo, kad vaikų namų auklėtiniai stokoja tarpasmeninio supratingumo, kontakto užmezgimo ir palaikymo įgūdžių, taip pat empatijos, savireguliacijos, konfliktų sprendimo, bendradarbiavimo įgūdžių, kurie ir atsiskleidžia *draugystės, meilės, šeimos* vertybėmis. Paaugliams, gyvenantiems šeimoje, svarbiausia vertybė – *šeima*, o paaugliams iš vaikų globos namų, neturintiems gyvenimo šeimoje patirties, – *sveikata*; gyvenantys šeimoje paaugliai žemiausiai įvertino *socialinį pripažinimą*, o gyvenantys vaikų globos namuose – *religingumą*.

Kalbant apie *išsilavinimo* ir *religingumo* vertybes, galima manyti, kad toks minėtų vertybių pasirinkimo skirtumas gali būti nulemtas skirtingo abiejų grupių paauglių priežiūros, kontrolės intensyvumo. Paaugliai, gyvenantys šeimoje, gali perimti tėvų požiūrį į išsilavinimą ar religingumą, o tikėtina, kad vaikų namų globotiniai tokios intensyvios sauagusiųjų įtakos nepatiria. Kita vertus, kalbant apie *išsilavinimą* kaip vertybę, K. Bidvos ir I. Gailienės (2010) vaikų namų auklėtinių profesinio pasirinkimo tyrimas atskleidė, kad šie linkę rinktis nereikalaujančias aukštojo išsilavinimo, mažiau prestižines profesijas nei šeimose gyvenantys jų bendraamžiai, šie prioritetą teikė aukštojo išsilavinimo reikalingoms profesijoms. Tad galima manyti, kad globos namų auklėtiniai labiau vertina profesinį pasirengimą, leidžiantį jiems greičiau pasiekti savarankiškumą, greičiau įsitvirtinti darbo rinkoje. Šeimoje gyvenantys jaunuoliai neskuba užsitikrinti autonomijos ir materialinės nepriklausomybės, nes turi paramos, pagalbos šaltinį – šeimą.

Vertybių svarbos įvertinimas pagal gyvenamąją aplinką pateikiamas 2 lentelėje.

Siekiant nuodugniau išanalizuoti vaikų namų globotinių ir šeimoje augančių paauglių skirtumus, abi respondentų grupės buvo palygintos pagal lytį, t. y. šeimoje gyvenančios merginos buvo lyginamos su vaikų namų globotinėmis, analogiškai palyginti ir vaikinai.

Gyvenančių šeimoje ir vaikų globos namuose merginų statistiškai reikšmingų skirtumų vertinant pateiktą vertybių svarbą nenustatyta. O lyginant vaikinų grupes paaiškėjo, kad šeimoje gyvenantys paaugliai aukščiau nei globos namuose gyvenantys bendraamžiai įvertino *tikrą draugystę, šeimą, tikrą meilę, išmintingumą, išsilavinimą, laisvę, sąžiningumą, atsakingumą* ir *religingumą* (žr. 3 lentelę). Tikėtina, kad vaikų namų globotiniams minėtos vertybės mažiau svarbios, nes su jomis rečiau susiduriama patyrimo lygmeniu. Kalbant apie *išsilavinimo, religingumo*

2 lentelė. Vertybių svarbos pripažinimas atsižvelgiant į skirtingą augimo aplinką (vidurkiai)

Vertybės	Vertybių svarbos pripažinimas		Mann-Whitney testo rezultatai (p)
	Gyvenantys šeimoje (N=62)	Gyvenantys vaikų namuose (N=41)	
Tikra draugystė	1,40	1,83	0,031
Šeima	1,24	1,90	0,000
Tikra meilė	1,71	2,08	0,049
Išmintingumas	1,90	2,32	0,128
Išsilavinimas	1,85	2,41	0,029
Laisvė	1,76	2,20	0,158
Tolerancija	2,13	2,12	0,783
Drąsa	2,21	2,41	0,705
Sąžiningumas	1,74	2,22	0,256
Atsakingumas	1,73	2,12	0,489
Jautrumas	2,35	2,39	0,924
Kūrybiškumas	2,61	2,39	0,444
Materialinės gėrybės	2,48	2,14	0,157
Aktyvumas	2,27	2,07	0,141
Sveikata	1,31	1,68	0,049
Religingumas	2,18	3,07	0,003
Jautrumas grožiui	2,90	2,90	0,854
Socialinis pripažinimas	2,97	2,46	0,048

Pastaba: 1 – vertybė labai svarbi, 6 – vertybė visiškai nesvarbi; p – reikšmingumo lygmuo, kur skirtumas statistiškai reikšmingas, jei $p < 0,05$.

3 lentelė. Vaikinių vertybių svarbos įvertinimas priklausomai nuo skirtingos augimo aplinkos (vidurkiai)

Vertybės	Vertybių svarbos pripažinimas		Mann-Whitney testo rezultatai (p)
	Gyvenantys šeimoje	Gyvenantys vaikų namuose	
Tikra draugystė	1,47	2,38	0,002
Šeima	1,22	2,29	0,000
Tikra meilė	1,81	2,29	0,035
Išmintingumas	1,97	2,76	0,007
Išsilavinimas	1,78	2,86	0,004
Laisvė	1,66	2,52	0,037
Tolerancija	2,44	2,52	0,947
Drąsa	2,25	2,62	0,449
Sąžiningumas	1,91	2,86	0,031
Atsakingumas	1,84	2,81	0,031
Jautrumas	2,59	2,38	0,514
Kūrybiškumas	2,81	2,48	0,398
Materialinės gėrybės	2,47	2,14	0,366
Aktyvumas	2,28	2,24	0,582
Sveikata	1,31	1,72	0,090
Religingumas	2,13	3,38	0,010
Jautrumas grožiui	3,28	3,05	0,652
Socialinis pripažinimas	2,94	2,57	0,408

Pastaba: 1 – vertybė labai svarbi, 6 – vertybė visiškai nesvarbi; p – reikšmingumo lygmuo, kur skirtumas statistiškai reikšmingas, jei $p < 0,05$.

vertybes, tikėtina, kad jos mažiau svarbios vaikų namų globotiniams dėl mažesnio suaugusiųjų kontrolės intensyvumo, taip pat dėl skirtingai suvokiamų ateities perspektyvų. Tad paaugliai, augantys globos namuose, yra mažiau veikiami suaugusiųjų rūpintis savo išsilavinimu ar puoselėti religines, tikėjimo vertybes, jie taip pat siekia praktinio išsilavinimo, padėsiančio greičiau įgyti nepriklausomumą. Vaikinių vertybių vertinimas pagal svarbą priklausomai nuo gyvenimo aplinkos pateikiamas 3 lentelėje.

5.2. Vertybių raiška elgesiu

Analizuojant tyrimo duomenis matyti, kad labiausiai paauglių elgesio raiškai turi įtakos vertybės, susijusios su *šeima, tolerancija, drąsa, atsakingumu, materialinėmis gėrybėmis* ir *socialinis pripažinimas*. Įdomu, kad visas išvardytas vertybes, išskyrus *šeimą* ir *atsakingumą*, paaugliai pripažino mažiau arba mažiausiai svarbias. Tokius rezultatus galėjo lemti ir paauglystės amžiaus ypatumai, pvz., *drąsos* raiška elgesiu gali būti susijusi su paauglių polinkiu rizikuoti, ieškoti nuotykių, naujų išgyvenimų; *socialinio pripažinimo* siekimas gali būti susijęs su poreikiu būti pripažintiems bendraamžių ir suaugusiųjų, o *tolerancijos, atsakingumo* vertybių raiška rodo paauglių asmenybės brandą. *Materialinių gėrybių* ir jų raiškos elgesiu dominavimas patvirtina, kad paaugliai yra veikiami vartotojiškumo, pragmatiškumo.

Kalbant apie paauglių vertybių raiškos elgesiu tikimybę, atsižvelgiant į skirtingą augimo aplinką, statistiškai reikšmingų skirtumų nepastebėta lyginant paauglių, gyvenančių šeimoje ir vaikų globos namuose, *tikros draugystės, šeimos, tikros meilės, išmintingumo, laisvės, tolerancijos, drąsos, kūrybiškumo, sveikatos* ir *jautrumo grožiui* raiškos elgesiu tikimybę. Galima pažymėti, kad, įvardydami minėtų vertybių svarbą, abiejų grupių paaugliai skirtingai įvertino būtent *tikros draugystės, šeimos, tikros meilės* ir *sveikatos* vertybes, jos šeimoje augantiems paaugliams buvo svarbesnės nei vaikų namų globotiniams. Nors statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta, pastebima, kad šeimoje gyvenantys paaugliai minėtas vertybes savo elgesiu išreiškia šiek tiek intensyviau nei paaugliai iš globos namų. Tačiau tokie rezultatai taip pat rodo abiejų grupių panašumą, nepaisant jų raidos aplinkos. Tiek vienos, tiek kitos grupės atstovai vis dėlto atsižvelgia į *tikros draugystės, tikros meilės* svarbą, kurdami tarpasmeninius santykius. Kalbant apie *šeimos* vertybę, sunku vertinti vaikų namų globotinių minėtos vertybės išreiškiančio elgesio tikimybę, nes dalis klausimyno teiginių buvo pateikta tikėtino rezultato forma (jei..., tai...). Tad paaugliai, gyvenantys vaikų namuose, veikiau gali tik įsivaizduoti, kaip galėtų reikštis *šeimos* vertybė jų elgesiu.

Analizuojant tyrimo duomenis pastebėta, kad intensyviausiai abiejų imčių elgesiu reiškiasi *tikros draugystės* vertybė, nors šios vertybės svarbą abiejų grupių paaugliai įvertino skirtingai. Didelė *tikrą draugystę* išreiškiančio elgesio tikimybė gali būti siejama su paauglių raidos ypatumais: tiek vienai, tiek kitai grupei paauglystės amžiaus tarpsniu svarbūs draugai, bendraamžiai, jų palaikymas ir pripažinimas. Būtent draugystės santykiai, draugai yra ne tik emocinio pasitenkinimo šaltinis, bet ir vienas iš svarbiausių paauglio identiteto formavimosi veiksnių. Globos namuose augantiems paaugliams draugai gali būti svarbiausias, jei ne vienintelis, palaikymo šaltinis.

Statistiškai reikšmingas skirtumas pastebimas lyginant dviejų grupių paauglių *išsilavinimo* raiškos elgesiu tikimybę: lyginant su vaikų namų auklėtiniais, daugiau šeimoje gyvenančių paauglių nurodė po mokyklos baigimo planuojantys mokytis toliau (gyvenantys šeimoje – vidut. 1,63, gyvenantys vaikų namuose – vidut. 2,27, $p = 0,004$). Toks pasiskirstymas patvirtina minėtą

K. Bidvos ir I. Gailienės (2010) tyrimo duomenis apie paauglių teikiamus profesinius prioritetus, kurie priklauso ne tik nuo skirtingos augimo aplinkos, bet ir nuo skirtingai suvokiamo poreikio įsitvirtinti darbo rinkoje. Tačiau kalbant apie savarankišką mokymąsi (gyvenantys šeimoje – vidut. 3,35, gyvenantys vaikų namuose – vidut. 3,00, $p = 0,483$) ir kruopštų namų darbų ruošimą (gyvenantys šeimoje – vidut. 3,29, gyvenantys vaikų namuose – vidut. 3,20, $p = 0,666$), didesnė minėto elgesio tikimybė buvo vaikų globos namuose gyvenančių paauglių, tai rodo didesnę jų savarankiškumą. Kita vertus, toks respondentų vertinimų pasiskirstymas iš dalies paneigia teiginį, kad šeimoje augantys paaugliai patiria daugiau kontrolės, skatinančios siekti gerų mokymosi pasiekimų. Tačiau galima manyti, kad abiejų grupių respondentai suvokia išsilavinimo vertę ir įtaką tolesnio gyvenimo perspektyvoms, tai rodo ir *išsilavinimo* vertybės raiškos elgesiu intensyvumas.

Statistiškai reikšmingų skirtumų nustatyta lyginant dviejų imčių *sąžiningumo* ir *atsakingumo* vertybių raiškos elgesiu tikimybę: gyvenantys šeimoje paaugliai labiau linkę nusirašyti per atsiskaitymus nei gyvenantys vaikų globos, o antrosios grupės atstovai yra mažiau atsakingi laiku atvykstant į pamokas ar kitus susitikimus. Paauglių iš vaikų globos namų elgesiui būdinga *sąžiningumo* vertybė, o šeimoje gyvenantys paaugliai savo elgesiu labiau išreiškia *atsakingumo* vertybę.

Statistiškai reikšmingas skirtumas nustatytas, kalbant apie *jautrumo* raišką paauglių, gyvenančių šeimoje ir vaikų globos namuose, elgesiu tikimybę: pirmosios grupės paauglius kenčiančio gyvūno vaizdas sugraudintų labiau nei antrosios grupės. Nors statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta, šeimoje augantys paaugliai taip pat yra jautresni kalbant apie neatlygintą pagalbą prašančiam. Tikėtina, kad tokį pasiskirstymą lėmė nevienodos *jautrumo* vertybės ugdymo galimybės. Galima manyti, kad šeimos aplinka skatina bendruomeniškumo, socialumo jausmo atsiradimą, kuris ir susijęs su pagalba, atjauta, empatija, o, tikėtina, kad vaikų globos namų aplinka ugdo januolių savarankiškumą ir skatina individualizmo atsiradimą, kuris reiškiasi kaip nuostata, kad kiekvienas turi pasirūpinti savimi. Kita vertus, menkas namų vaikų globotinių noras padėti skurstančiam gali būti nulemtas prastos šios grupės paauglių materialinės padėties, t. y. vaikų namų auklėtiniai gali atsisakyti nupirkti maisto, nes patys gali jaustis skurdžiai gyvenantys.

Dar vienas statistiškai reikšmingas skirtumas, nustatytas lyginant dviejų imčių *materialinių gėrybių* raiškos elgesiu tikimybę: palyginti su paaugliais, gyvenančiais vaikų namuose, daugiau šeimoje gyvenančių respondentų nurodė, kad rinkdamiesi profesiją pirmiausia galvos apie jos teikiamą materialinę naudą (gyvenantys šeimoje – vidut. 2,18, gyvenantys vaikų namuose – vidut. 2,76, $p = 0,009$). Kadangi kuo aukštesnio išsilavinimo siekiama, tuo daugiau laiko tenka mokytis, galima manyti, kad šeimose gyvenantys paaugliai linkę galvoti apie aprūpintą tolesnę ateitį, o globos namų gyventojai – apie kuo greitesnę profesijos ir savarankiškumo įgijimą.

Didžiausių skirtumų nustatyta lyginant abiejų imčių *aktyvumo*, *religingumo* ir *socialinio pripažinimo* raiškos elgesiu tikimybę. Kalbant apie *aktyvumą*, reikia pažymėti, kad šeimoje gyvenantys paaugliai mieliau savo laisvą laiką leidžia ne namuose nei paaugliai iš vaikų namų (gyvenantys šeimoje – vidut. 1,94, gyvenantys vaikų namuose – vidut. 2,51, $p = 0,013$), pastarieji labiau linkę prisidėti prie mokyklos ar kitų renginių organizavimo (gyvenantys šeimoje – vidut. 3,92, gyvenantys vaikų namuose – vidut. 3,32, $p = 0,047$). Menką vaikų namų auklėtinių aktyvumą aiškino K. Somašonok ir V. Gudonis (2007), jų teigimu, jog globos namuose stinga vaikų laisvalaikio ir užimtumo organizavimo pasiūlos, įvairovės, o tai ne tik skatina pasyvumo jausmo atsiradimą, bet ir riboja vaikų namų auklėtinių kūrybiškumą, galimybę įgyti gyvenimiškos patirties. Kadangi aktyvumas kaip vertybė vienodai svarbus abiejų grupių paaugliams (tai – esminė

amžiaus tarpsnio savybė), galima manyti, kad globos namų auklėtiniai turi mažiau išorinių gali- mybių šią vertybę išreikšti kasdieniame gyvenime.

Kalbant apie *religingumą*, paaugliai, gyvenantys šeimoje, šią vertybę išreiškia intensyviau nei paaugliai iš globos namų: šeimoje gyvenantys paaugliai dažniau lankosi bažnyčioje, dažniau meldžiasi ir labiau vadovaujasi Bažnyčios nustatytomis taisyklėmis nei paaugliai, gyvenantys vaikų globos namuose. Tikėtina, kad nevienodą *religingumo* vertybės raišką elgesiu gali lemti skirtingi abiejų grupių kontrolės ypatumai, t. y. gyvenantys šeimoje jaunuoliai gali būti savo tėvų verčiami elgtis tam tikru būdu arba tėvai gali įskiepyti savo vaikams šių vertybių svarbą, o vaikų globos namuose augantys jaunuoliai patiria mažiau suaugusiųjų kontrolės. Antra vertus, tikėtina, kad šeimoje gyvenantys paaugliai perėmė iš tėvų ir integravo *religingumo* vertybę, o vaikų namų globotiniai tokio pavyzdžio stokoja. *Religingumas* buvo žemiausiai įvertintas vaikų namuose gy- venančių paauglių, todėl ir jo raiška šios respondentų grupės elgesiu nėra ryški.

Lyginant abiejų imčių *socialinio pripažinimo* raiškos elgesiu tikimybę, pastebėta, kad gyven- nantys vaikų globos namuose paaugliai labiau linkę siekti socialinio pripažinimo nei gyvenantys šeimoje: daugiau nei pusė vaikų namų globotinių nurodė, kad siektų klasės seniūno pozicijos (gyvenantys šeimoje – vidut. 4,39, gyvenantys vaikų namuose – vidut. 3,32, $p = 0,000$) arba lyderio pozicijos (gyvenantys šeimoje – vidut. 3,82, gyvenantys vaikų namuose – vidut. 3,07, $p = 0,009$), o šeimoje gyvenančių paauglių, siekiančių minėtų pozicijų, buvo šiek tiek daugiau nei ketvirtadalis. Pusė šeimoje gyvenančių paauglių (vaikų globos namuose gyvenančių – ket- virtadalis) nurodė mėgstantys būti dėmesio centre. Bendraamžių grupė (mokyklos klasė) globos namų auklėtiniams yra artimiausia, jei ne vienintelė socialinė terpė, tad įsitvirtinimo joje reikšmė subjektyviai labai didelė.

Paauglių vertybių raiškos elgesiu skirtumai pateikiami 4 lentelėje (pateikiamos tos situacijos ir teiginiai, kurių vertinimas abiejose grupėse reikšmingai skiriasi).

Siekiant nuodugniau išanalizuoti vaikų namų globotinių ir šeimoje augančių paauglių verty- bių raiškos elgesiu skirtumus, analogiškai kaip ir vertybių svarbos pripažinimo, buvo palygintos abi respondentų grupės lyties aspektu. Kalbant apie merginas, skirtingai nei vertybių svarbos pripažinimo, buvo rasta nemažai statistiškai reikšmingų skirtumų. Išsiaiškinta, kad šeimoje au- gančių merginų elgesiu intensyviau išreiškiamos *jautrumo*, *kūrybiškumo*, *aktyvumo*, *išsilavini- mo*, *laisvės*, *materialinių gėrybių*, *religingumo* ir *socialinio pripažinimo* vertybės. Tai iš esmės sutampa su pirmiau išvardytais abiejų lyčių rezultatais, atskleidžiančiais, kad būtent *jautrumas*, *išsilavinimas*, *materialinės gėrybės* ir *religingumas* šeimoje gyvenančių paauglių elgesiu reiškia- si intensyviau nei vaikų namų globotinių.

Žvelgiant į konkretaus elgesio skirtumus, nustatyta, kad šeimoje augančios merginos labiau linkusios nupirkti pavalgyti skurstančiam vaikui (šeimoje gyvenančios merginos vidut. – 1,43, vaikų namuose gyvenančios merginos vidut. – 2,55, $p = 0,003$) ar susigraudinti matant gyvūno kančią (šeimoje gyvenančios merginos vidut. – 1,47, vaikų namuose gyvenančios merginos vi- dut. – 2,45, $p = 0,002$). Šeimoje gyvenančios merginos *kūrybiškumo* vertybę intensyviau reiškia dalyvaudamos teminiuose vakarėliuose (šeimoje gyvenančios merginos vidut. – 2,40, vaikų na- muose gyvenančios merginos vidut. – 4,20, $p = 0,000$), šiek tiek mažiau siūlydamos idėjas dėl mokyklos gyvenimo pagyvinimo (šeimoje gyvenančios merginos vidut. – 3,13, vaikų namuose gyvenančios merginos vidut. – 4,00, $p = 0,048$). *Aktyvumas* šeimoje gyvenančių merginų elge- siu pasireiškia lankant būrelius (šeimoje gyvenančios merginos vidut. – 2,90, vaikų namuose

4 lentelė. *Teiginių / situacijų vertinimas atsižvelgiant į skirtingą augimo aplinką (vidurkiai) (N = 103)*

Vertybė	Teiginys / situacija, apibūdinanti elgesį, kuriuo pasireiškia vertybė	Pateikto elgesio tikimybės vertinimas		Mann-Whitney testo rezultatai (p)
		Gyvenantys šeimoje (N = 62)	Gyvenantys globos namuose (N = 41)	
Išsilavinimas	<i>Baigęs (-usi) mokyklą, planuoju stoti mokytis toliau</i>	1,63	2,27	0,004
Sąžiningumas	<i>Atsiskaitymo metu aš nusirašau, jei tik matau, jog yra galimybė</i>	4,45	3,98	0,049
Atsakingumas	<i>Aš retai vėluoju, tiek į pamokas, tiek į susitikimus stengiuosi atvykti laiku</i>	2,39	2,58	0,049
Jautrumas	<i>Aš susigraudinu, matydamas (-a), kaip kenčia gyvūnas</i>	1,94	2,49	0,015
Materialinės gėrybės	<i>Rinkdamasis (-i) profesiją, pirmiausia galvosiu, ar darbas užtikrins man sotų gyvenimą</i>	2,18	2,76	0,009
Aktyvumas	<i>Mano laisvalaikis susijęs su veikla: aš mieliam renkuosi buvimą su draugais, buvimą už namų ribų, nei sėdėjimą prie kompiuterio ar TV</i>	1,94	2,51	0,013
Aktyvumas	<i>Aš dažnai prisidedu prie mokyklos ir/ar kitų planavimo ir/ar organizavimo</i>	3,92	3,32	0,047
Religingumas	<i>Šiandien sekmadienis, todėl vietoj to, kad gulinėčiau lovoje, aš nutariu nueiti į bažnyčią</i>	2,36	3,46	0,045
Religingumas	<i>Aš dažnai meldžiuosi</i>	1,97	3,38	0,000
Religingumas	<i>Gyvenime aš stengiuosi vadovautis bažnyčios (ar kito religinio susivienijimo) nustatytomis „taisyklėmis“</i>	2,58	4,07	0,000
Socialinis pripažinimas	<i>Klasėje renkamas naujas klasės seniūnas, tad aš nutariu iškelti savo kandidatūrą per rinkimus</i>	4,39	3,32	0,000
Socialinis pripažinimas	<i>Aš siekiu įsitvirtinti tarp bendraamžių, siekiu lyderio pozicijos</i>	3,82	3,07	0,009
Socialinis pripažinimas	<i>Man malonu būti dėmesio centre, nenoriu likti šešėlyje</i>	2,97	4,10	0,000

Pastaba: 1 – elgesys labai tikėtinas, 6 – elgesys visiškai netikėtinas; p – reikšmingumo lygmuo, kur skirtumas statistiškai reikšmingas, jei $p < 0,05$.

gyvenančios merginos vidut. – 4,10, $p = 0,013$), dažniau laisvalaikį leidžiant ne namuose (šeimoje gyvenančios merginos vidut. – 1,73, vaikų namuose gyvenančios merginos vidut. – 2,60; $p = 0,011$). *Laisvės* vertybė šeimoje gyvenančių paauglių elgesyje atsiskleidžia tam tikra autonomija, savarankiškumu priimant sprendimus, susijusius su kilusiomis problemomis (šeimoje gyvenančios merginos vidut. – 2,83, vaikų namuose gyvenančios merginos vidut. – 3,85, $p = 0,018$). Beveik visos šeimoje gyvenančios merginos nurodė planuojančios studijuoti po mokyklos bai-

gimo, taip išreikšdamos *išsilavinimo* vertybės svarbą, o panašius ateities planus turinčių vaikų namų globotinių buvo šiek tiek daugiau nei pusė (šeimoje gyvenančios merginos vidut. – 1,17, vaikų namuose gyvenančios /merginos vidut. – 1,90, $p = 0,011$). *Materialinių gėrybių* svarba šeimoje gyvenančių merginų elgesiu intensyviau reiškiasi profesijos pasirinkimu, atsižvelgiant į jos teikiamą naudą (šeimoje gyvenančios merginos vidut. – 2,15, vaikų namuose gyvenančios merginos vidut. – 2,95; $p = 0,014$), o *socialinio pripažinimo* – noru būti dėmesio centre (šeimoje gyvenančios merginos vidut. – 2,93, vaikų namuose gyvenančios merginos vidut. – 4,30; $p = 0,003$). *Religingumą* šeimoje gyvenančios merginos išreiškia meldimusi (šeimoje gyvenančios merginos vidut. – 1,57, vaikų namuose gyvenančios merginos vidut. – 3,65; $p = 0,000$), šiek tiek silpniau – laikydamosi Bažnyčios nustatytų dogmų (šeimoje gyvenančios merginos vidut. – 3,53, vaikų namuose gyvenančios merginos vidut. – 3,95; $p = 0,002$).

Šeimose augančių ir vaikų globos namuose gyvenančių vaikinių vertybių raiška elgesiu skyrėsi mažiau nei merginų. Vaikų namų globotinių elgesiu intensyviau nei šeimoje augančių vaikinių elgesiu reiškiasi *tikros meilės*, *socialinio pripažinimo* ir *aktyvumo* vertybės, o šeimoje augantys vaikinai labiau išreiškia *religingumo* vertybę, tai kelia nuostabą, nes būtent *tikros meilės* vertybę vaikų namų globotiniai įvertino žemiau nei šeimoje gyvenantys paaugliai. Derėtų pažymėti, kad *tikros draugystės*, *šimos*, *išmintingumo*, *išsilavinimo*, *sąžiningumo*, *atsakingumo* vertybės abiejų grupių vaikinių elgesiu reiškiamos panašiai, nors išvardytas vertybes šeimoje gyvenantys paaugliai įvertino palankiau, tai dar kartą patvirtina, kad ne visos vertybės integruojamos ir gali veikti elgesį, tai priklauso ne tik nuo žmogaus raidos aplinkos, bet ir nuo individualių asmenybės ypatumų.

Išreikšdami *tikros meilės* vertybę, daugiau vaikų globos namuose gyvenančių paauglių nurodė, kad atleistų savo partnerei neištikimybę (šeimoje gyvenantys vaikinai vidut. – 4,13, vaikų namuose gyvenantys vaikinai vidut. – 3,14, $p = 0,022$), taip pat minėtos grupės paaugliai išreiškė mažesnę trumpalaikių „meilės“ santykių užmezgimo tikimybę (šeimoje gyvenantys vaikinai vidut. – 3,93, vaikų namuose gyvenantys vaikinai vidut. – 2,90, $p = 0,027$). Vaikų namų globotiniai labiau *socialinio pripažinimo* siekia kandidatuodami į klasės seniūno poziciją nei šeimoje gyvenantys vaikinai (šeimoje gyvenantys vaikinai vidut. – 4,43, vaikų namuose gyvenantys vaikinai vidut. – 3,00, $p = 0,003$), o *aktyvumą* labiau išreiškia įsitraukdami organizuojant ar planuojant mokyklos ar kitus renginius (šeimoje gyvenantys vaikinai vidut. – 4,09, vaikų namuose gyvenantys vaikinai vidut. – 3,29, $p = 0,042$). Šeimoje gyvenantys vaikinai dažniau meldžiasi (šeimoje gyvenantys vaikinai vidut. – 2,34, vaikų namuose gyvenantys vaikinai vidut. – 3,71, $p = 0,005$) ar labiau paiso Bažnyčios nustatytų gyvenimo „taisyklių“ nei vaikų namų globotiniai, taip išreikšdami *religingumo* vertybę (šeimoje gyvenantys vaikinai vidut. – 2,63, vaikų namuose gyvenantys vaikinai vidut. – 4,19, $p = 0,001$).

6. Tyrimo rezultatų aptarimas

Paauglių vertybių ir jų raiškos elgesiu tyrimas atskleidė, kad paaugliai aukščiausiai įvertino *sveikata*, *šeimą*, *tikrą draugystę*, *tikrą meilę*, šios vertybės pirmiausia susijusios su individo emocinio saugumo, komforto, socialinių kontaktų, bendravimo poreikiu. Kiek žemiau pagal svarbą vertinamas *sąžiningumas*, *atsakingumas*, grindžiantys tarpasmeninius, socialinius santykius, socialinį funkcionavimą, ir *laisvė* kaip paauglių saviraiškos, įsitvirtinimo poreikis. Taip pat gana aukštai

vertinamas *išsilavinimas* ir *materialinės gėrybės*, suvokiami kaip gyvenimo stabilumo, gerovės, sėkmės, asmeninio tobulėjimo šaltiniai, jie buvo įvertinti aukščiau už *jautrumą*, *kūrybiškumą*, *religingumą*, *socialinį pripažinimą* ir *jautrumą grožiui*. Tyrimo duomenys taip pat atskleidė, kad tirtų paauglių teikiami vertybiniai prioritetai mažai kuo skiriasi nuo jau keliolika metų visuomenėje vyraujančių tendencijų.

Kalbant apie paauglių vertybių raišką elgesiu, buvo pastebėta, kad daugelis iš pateiktų vertybių atspindimos jaunuolių elgesiu; iš to galima spręsti, kad paauglių vertybės ne tik deklaruojamos, bet ir yra integruotos, tapusios vidiniu motyvu, tad jos įgyja galią veikti žmogaus elgesį, pasirinkimus ir socialinį funkcionavimą. Tačiau pažymėtina ir tai, kad neaptikta *tikros draugystės*, *laisvės*, *sąžiningumo*, *sveikatos* ir šias vertybes išreiškiančio elgesio sąsajų, tai taip pat rodo, kad ne visos vertybės yra vienodai internalizuotos. Veikiausiai paauglių minėtų vertybių svarbos žmogaus gyvenime suvokimas yra labiau teorinis, tai galima aiškinti šio amžiaus tarpsnio ypatumais: paauglystė – tai ieškojimų, eksperimentų, savojo „Aš“ paieškos metas, taip pat paauglio asmenybei svarbių vertybių paieškos metas, tad vertybė negali įsitvirtinti asmens elgesyje, kol žmogus neatrado, kas jam svarbu. Šiuo aspektu mūsų tyrimo rezultatai sutampa su Italijos mokslininkų (Paciello et al., 2013) tyrimo išvadomis, kad, susidūrę su sudėtingais moraliniais sprendimais, paaugliai elgiasi kitaip, nei leistų tikėtis jų deklaruojamos prosocialios vertybės.

Tyrimo metu siekta išsiaiškinti, ar skiriasi vaikų namų globotinių ir šeimoje gyvenančių paauglių vertybės. Paaiškėjo, kad vaikų namų globotiniai žemiau nei augantys šeimoje įvertino *tikrą draugystę*, *šeimą*, *tikrą meilę*, *socialinį pripažinimą*, taip pat *sveikatą* ir *religingumą*. Galima manyti, kad šeimos kaip pirminio tarpasmeninių santykių pavyzdžio stoka gali lemti menkus pirmosios paauglių grupės socialinių santykių užmezgimo ir palaikymo įgūdžius. Lyginant abiejų grupių vertybių raiškos elgesiu tikimybę, nustatyta, kad šeimoje gyvenančių paauglių elgesiu labiau išreikštos *išsilavinimo*, *atsakingumo*, *jautrumo*, *materialinių gėrybių*, *religingumo* vertybės, o vaikų namų globotiniai labiau savo elgesiu išreiškia *sąžiningumo*, tam tikrais atvejais – *aktyvumo*, *socialinio pripažinimo* vertybes. *Tikros draugystės*, *šėimos*, *tikros meilės* vertybės abiejų imčių elgesiu buvo išreikštos vienodai intensyviai. Nustatyta, kad šeimoje gyvenančių merginų *jautrumo*, *kūrybiškumo*, *aktyvumo*, *išsilavinimo*, *laisvės*, *materialinių gėrybių*, *religingumo* ir *socialinio pripažinimo* vertybių raiškos elgesiu tikimybė yra didesnė nei vaikų namų globotinių. Šeimoje gyvenantys vaikinai, aukščiau įvertinę *tikrą draugystę*, *šeimą*, *tikrą meilę*, *išmintingumą*, *laisvę*, *sąžiningumą*, *atsakingumą*, *religingumą*, savo elgesiu labiau išreiškė tik *religingumo* vertybę, o vaikų namų globotiniai labiau išreiškė *tikros meilės*, *aktyvumo* ir *socialinio pripažinimo* vertybes. Galima teigti, kad paauglių augimo aplinka veikia jų vertybinius prioritetus, taip pat kai kurių vertybių raišką elgesiu. Tikėtina, kad skirtinga artimoji augimo aplinka paskatina abiejų grupių atstovus skirtingai suvokti bendradarbiavimo, tarpasmeninių santykių svarbą. Nevienoda raidos aplinka veikia skirtingus pateiktų vertybių interpretavimo, suvokimo būdus. Kita vertus, vertybių skirtumai iš dalies priklauso ir nuo asmeninių paauglio ypatumų. Paauglystė – pažiūrų, nuomonių, įsitikinimų, gyvenimo tikslų, siekių, taip pat vertybių formavimosi tarpsnis, tad išskiriamos prioritetinės vertybės arba tam tikra jų elgesio raiška gali rodyti momentinį polinkį, momentines bręstančio asmens būsenas. Kai kurios abiejų grupių paauglių įvardijamos vertybės, matyt, tebėra deklaratyvios, labiau paveiktos bendros informacinės erdvės nei integruoto asmeninio patyrimo.

Taigi, išanalizavus paauglių vertybinius prioritetus, galima teigti, kad vertybės gali būti „kopijuojamos“, perimamos iš aplinkos. To, kas mažiau, o kas labiau vertinga, skyrimas – ilgas pro-

cesas, apimantis laikotarpį nuo ankstyvosios vaikystės iki brandaus amžiaus. Tad tai, kaip vyks šis procesas, kokias suaugusiojo vertybes perims jaunas žmogus, priklauso nuo asmens raidos aplinkos – nuo tėvų, bendraamžių, mokyklos, o aptariamam atveju – ir nuo vaikų globos namų. Todėl žmogus, kurio vertybės perimamos, „kopijuojamos“, turi turėti tam tikrą gebėjimų, įgūdžių, leidžiančių atrasti ir atpažinti tam tikras vertybes, kurios padės paaugliui jo vertybinių prioritetų paieškoje. Vertybės, atsirandančios iš žmogaus orumo, yra tinkamo visuomenės sambūvio, pagarbos sau ir aplinkiniams kūrimo šaltinis.

Tyrimo ribotumai. Ir vertybių turinys, ir jų raiška elgesiu šiame tyrime vertinti pačių paauglių požiūriu. Siekiant didesnio objektyvumo, būtų prasminga, kad paauglių elgesį vertintų kiti su jais daug laiko praleidžiantys žmonės – pedagogai.

Išvados

Atlikto paauglių vertybių ir jų raiškos elgesiu tyrimo rezultatai leidžia daryti tokias išvadas:

- Aukščiausiai paaugliai vertina šias vertybes: *sveikatą, šeimą, tikrą draugystę, tikrą meilę*, šiek tiek mažiau – *sąžiningumą* ir *atsakingumą*. Taip pat svarbios vertybės yra *išsilavinimas* ir *materialinės gėrybės*.
- *Tikros draugystės, laisvės, sąžiningumo, sveikatos* vertybės mažiau internalizuotos ir menčiau veikia elgesį, nes neaptikta minėtų vertybių prioretizavimo ir jų raiškos dažnumo elgesyje sąsajų. *Šeimos, tolerancijos, drąsos, atsakingumo, materialinių gėrybių* ir *socialinio pripažinimo vertybes* paaugliai integravę labiau, nes aptikta minėtų vertybių ir jų elgesio raiškos sąsaja.
- Lyginant paauglių vertybes skirtingoje augimo aplinkoje, paaaiškėjo, kad vaikų namų globotiniams mažiau svarbios yra *tikros draugystės, šeimos, tikros meilės, socialinio pripažinimo, sveikatos* ir *religingumo* vertybės. Šeimoje gyvenantys paaugliai savo elgesiu labiau išreiškia *išsilavinimo, atsakingumo, jautrumo, materialinių gėrybių, religingumo* vertybės, o vaikų namų auklėtiniai – *sąžiningumo*, tam tikrais atvejais – *aktyvumo, socialinio pripažinimo* vertybes. *Tikros draugystės, šeimos, tikros meilės* vertybės abiejų grupių elgesiu reiškiasi vienodai intensyviai. Kalbant apie vaikų namų globotines ir šeimoje augančias merginas, skirtumų pastebėta lyginant abiejų grupių vertybių raišką elgesiu: šeimoje augančios merginos labiau savo elgesiu išreiškia *jautrumo, kūrybiškumo, aktyvumo, išsilavinimo, laisvės, materialinių gėrybių, religingumo* ir *socialinio pripažinimo* vertybes. Abiejų grupių vaikinų vertinimai skyrėsi reiškiant elgesiu *tikros draugystės, šeimos, tikros meilės, išmintingumo, išsilavinimo, laisvės, sąžiningumo, atsakingumo, religingumo* vertybes. Jos šeimoje gyvenantiems vaikinams svarbesnės nei vaikų namų globotiniams. Vaikų globos namuose gyvenančių vaikinų elgesiu intensyviau reiškiasi *tikros meilės, aktyvumo* ir *socialinio pripažinimo* vertybės, o šeimoje gyvenančių januolių – *religingumo*.

LITERATŪRA

- Aramavičiūtė, V. 2010. Požiūris į vertybes kaip demokratijos ugdymo sąlyga, *Pedagogika*, 100; 27–36.
- Baniak, J. 2010. Kryzys tożsamości a świadomość moralna młodzieży gimnazjalnej – studium socjologiczne. In: M. Sroczynska ir J. Paczkowskij. *Młodzi w społeczeństwie zmiany. Studia polsko-ukraińskie* [interaktyvus]. Kielce: Wyższa Szkoła Umiejętności, 341–376. Prieiga per internetą: <http://www.wsu.kielce.pl/start/Mlodziez%20w%20spoleczenstwie%20zmiany,%20Maria%20Sroczynska/Polska-Ukraina_3_1.pdf> [žiūrėta 2014-03-11];

- Barkauskaitė, M. 2009. *Paaugliai: sociopedagoginė dinamika*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
- Barkauskaitė, M.; Guoba, A. 2003. IX–XII klasių moksleivių vertybinių orientacijų ypatumai, *Pedagogika* [interaktyvus], 67: 77–83.
- Barni, D., Ranieri, S., Scabini, E., Rosnati, R. 2011. Value transmission in the family: do adolescents accept the values their parents want to transmit? *Journal of Moral Education*, 40(1): 105–121.
- Bidva, K.; Gailienė, I. 2010. Globos namų auklėtinių profesinių ketinimų ir jų realizavimo galimybės, *Jaunųjų mokslininkų darbai* [interaktyvus], 1(26): 60–67.
- Domalewski, J. 2013. *System wartości młodzieży gimnazjalnej* [interaktyvus]. Bydgoszcz-Toruń: Kuratorium Oświaty w Bydgoszczy. Prieiga per internetą: <http://www.kuratorium.bydgoszcz.uw.gov.pl/download/zal_00003588_01_01.pdf> [žiūrėta 2013-10-17];
- Drzeżdżon, W. 2010. Badania nad wartościami młodzieży w dobie dokonujących się przemian. Konsultacje pedagogiczne, *Studia Gdańskie* [interaktyvus], VII: 101–112. Prieiga per internetą: <<http://www.studiagdanskie.gwsh.gda.pl/tom7/studia%20VII%20s101-112.pdf>> [žiūrėta 2013-10-21].
- Franc, R.; Škacik, V.; Iničik, I. 2002. Values and value orientation of adolescents: Hierarchy and correlation with attitudes and behavior. Abstract. *Drštvenaistraživanja*, 11(2–3): 58–59.
- Guldynowicz, D. 2004. System wartości współczesnej młodzieży, *Prace Studenckich Kół Naukowych* [interaktyvus], 3: 55–60. Prieiga per internetą: <http://www.wszia.edu.pl/images/old/inne/zeszyty_nr3/55-60.pdf> [žiūrėta 2014-03-06].
- Ivanauskienė, V. 2002. Paauglių vertybinių orientacijų reitingo ypatumai. *Pedagogika* [interaktyvus], 59: 25–31.
- Lepėškieienė, V. 1997. Vertybių problema humanistinėje ir egzistencinėje psichologijoje. *Psichologija*, 17(2): 144–159.
- Martišauskienė, E. 2002. Vyresniųjų paauglių moralinių vertybių internalizacija įvairaus profilio mokyklose, *Acta Pedagogica Vilnensia* [interaktyvus], 9: 151–161.
- Martišauskienė, E. 2004. Dvasinių vertybių įkūnijimas paauglių elgesyje, *Acta Pedagogica Vilnensia* [interaktyvus], 13: 53–61.
- Martišauskienė, E. 2011. Paauglių požiūris į dvasines vertybes: kaitos tendencijos, *Acta Paedagogica Vilnensia* [interaktyvus], 27: 43–54.
- Michałkowska, E. 2011. Zmiany rozwojowe w systemie wartości, cechach osobowości i strategiach działania młodzieży, *Prace IPSiR UW* [interaktyvus], XVII: 177–203. Prieiga per internetą: <http://www.ipsir.uw.edu.pl/UserFiles/File/Katedra_Socjologii_Norm/PRACEIPSIR/Tom_17/zmiany_rozwojowe_w_systemie_wartosci_cechach_osobowosci_i_strategia_dzialania_mlodziwy.pdf> [žiūrėta 2013-10-13].
- Oleś, P. 2002. Z badań nad wartościami i wartościowaniem: niektóre kwestie metodologiczne. *Roczniki psychologiczne* [interaktyvus], 5: 53–75. Prieiga per internetą: <http://www.kul.pl/files/1024/Roczniki_Psychologiczne/2002/RPsych_2002_vol05_053-075_Oles.pdf> [žiūrėta 2014-03-13].
- Paciello, M.; Fida, R.; Tamantano, C.; Cole, E.; Cerniglia, L. 2013. Moral dilemma in adolescence: the role of values, prosocial moral reasoning and moral disagreement in helping decision making. *European Journal of Developmental Psychology*, 10(2): 190–205.
- Paleckytė, R. 2000. Altruizmo vertybių internalizacija. *Pedagogika* [interaktyvus], 44: 81–90.
- Radeliūnaitė, R.; Paigozina, R. 2009. Vaikų, gyvenančių globos namuose, socialinių įgūdžių raiškos ypatumai. *Socialinis darbas* [interaktyvus], 8(1): 138–146. Prieiga per internetą: <file:///C:/Users/user/Downloads/15_raudeliunaite_paigozina.pdf> [žiūrėta 2014-05-20].
- Salaciński, L. 2010. Postrzeżenie przez uczniów świata wartości ich nauczycieli jako integralny składnik wychowania do wartości w szkole. In: Lubuskie towarzystwo naukowe. *Rocznik Lubuski: dzieci i młodzież w kalejdoskopie współczesnego życia* [interaktyvus]. Zielona Góra: Lubuskie towarzystwo naukowe, 187–198. Prieiga per internetą: <http://www.ltn.uz.zgora.pl/PDF/Rocznik_Lubuski_36_1.pdf> [žiūrėta 2014-03-16];

Samašonok, K.; Gudonis, V. 2007. Globos namų auklėtinių socialinių įgūdžių ugdymas bendrojo lavinimo mokyklose. *Specialusis ugdymas* [interaktyvus], 1(16): 54–67. Prieiga per internetą: <<http://archive.minfolit.lt/arch/16501/16928.pdf>> [žiūrėta 2014-05-20];

Žukauskienė, R. 1996. *Raidos psichologija*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras.

PECULIARITIES OF VALUES AND THEIR BEHAVIOURAL EXPRESSION IN THE ADOLESCENTS LIVING IN FAMILIES AND FOSTER HOMES

Vitalija Lepeškienė, Jolanta Zenkevič

Summary

The problem of adolescents adopting moral values is widely discussed in the scientific literature and many research studies have been conducted to ascertain the value priorities of the teens. However, most of the research studies are limited to elucidating the hierarchy of the values of the subjects, regardless of their life experience. The present article deals with the issue of values of the adolescents living in families and foster homes. The goal of our research is to elucidate the values and their behavioural manifestation of teenagers living in families and compare them with those of teenagers living in foster homes.

103 teenagers (53 males and 50 females, 62 living in the families and 41 living in the foster homes) were surveyed using a questionnaire. The questionnaire consisted of two parts. In the first part the subjects were given a list of 18 values to be ranged according to the importance for them. The values had to be evaluated in the scale of 1–6. The second part of the questionnaire was designed to clarify the probability of the behavioural manifestation of corresponding values. The subjects had to rate the probability of their behaviour in given situations in the scale of 1–6, demanding for an expression of a certain value.

The research proved that the most important values for the teenagers were health, family, true friendship and true love, while religion, social acknowledgement and beauty were least important. Values of true friendship, freedom, honesty and health appeared to be the least internalized, since subjects did not tend to base their behaviour on these values. Meanwhile, such values as family, tolerance, responsibility, courage, material wealth and social acknowledgement appeared to be strongly expressed in the subjects' behaviour.

The comparison of the results shown by teenagers living in families and foster homes revealed differences between the two groups: those living in families more often tend to manifest in their behaviour the values of education, responsibility, sensitivity, material wealth and religion, while those living in foster homes more often base their behaviour on honesty, activity, and social acknowledgement. The subjects of both groups equally express the values of true friendship, family and true love. Female subjects living in families more often behaviorally express sensitivity, creativity, and activity than those living in foster homes. Male subjects living in families more often than those living in foster homes manifest in their behaviour religious values, while males living in foster homes tend to express the values of true love, activity, and social acknowledgement.

Key words: adolescence's values, value based behavior, foster homes.